

Формування конкурентної галузевої структури підприємства з врахуванням кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції

Ю. І. Данько¹

Стрімкий розвиток вітчизняного агропромислового комплексу зумовлює аграрні підприємства вести пошук інструментів, що забезпечать покращення конкурентних позицій на ринку. Одним із питань, які постійно знаходяться під контролем менеджменту аграрних підприємств, є оптимізація галузевої структури у відповідності до потреб споживачів. Аналіз динаміки змін в галузевій структурі аграрних підприємств по Україні показав, що впродовж всього періоду незалежності держави спостерігається поступове зниження питомої ваги продукції тваринництва у загальному обсязі валової продукції, та відповідне зростання частки рослинницької продукції. Встановлено, що процес формування галузевої структури призвів до змін в організації ведення господарювання в аграрному секторі. Виробництво переважної більшості сільськогосподарських культур технічного (соняшник, ріпак) та зернового блоку (кукурудза, ячмінь) зосередилося в крупних агрохолдингах. В таких умовах сільськогосподарські підприємства мають шукати варіанти побудови оптимальної галузевої структури з орієнтацією на конкретні сегменти у відповідності до кон'юнктури ринків агропродовольчої продукції. Проведені дослідження показали, що існує логічний взаємозв'язок між станом та тенденціями зміни кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції України та внутрішнім потенціалом діяльності підприємства. Для забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства, його менеджмент має прийняти стратегічні управлінські рішення відносно побудови оптимальної галузевої структури.

Ключові слова: конкурентоспроможність, галузева структура, аграрне підприємство, кон'юнктура, ринок, агропродовольча продукція.

Абревіатури:

АПК – агропромисловий комплекс

УДК 339.137.2:631.152

JEL коди: M31, Q13

Вступ. Стрімкий розвиток вітчизняного агропромислового комплексу зумовлює аграрні підприємства вести пошук інструментів, що забезпечать покращення конкурентних позицій на ринку. Враховуючи, що кон'юнктура ринку агропродовольчої продукції є досить нестабільною, цей пошук стає перманентним. Одним із питань, які постійно знаходяться під контролем менеджменту аграрних підприємств, є оптимізація галузевої структури у відповідності до потреб споживачів. Традиційно, вітчизняні аграрні підприємства спеціалізуються на поєднанні декількох галузей. В залежності від економічного значення, яке відіграє та чи інша галузь у формуванні доходів підприємства, їх поділяють на головні (які і визначають спеціалізацію чи виробничий напрям підприємства), додаткові та підсобні. Таким чином, процес формування

¹ Данько Юрій Іванович, кандидат економічних наук, доцент, завідувач науково-дослідної частини, доцент кафедри статистики, аналізу господарської діяльності та маркетингу Сумського національного аграрного університету.

© Ю. І. Данько, 2016.

конкурентної галузевої структури включає в себе не лише пошук оптимального співвідношення (балансу) між основними галузями, а й побудову ієрархії галузей в контексті забезпечення взаємозалежності галузей різного рівня.

Постановка проблеми. Особливостям формування галузевої структури сільськогосподарських підприємств присвячено багато праць як вітчизняних, так і закордонних вчених-економістів. Зокрема, досить цікавим є вивчення досвіду таких закордонних дослідників, як Zhong-gui Z. Н. U. (2003), Rong-hua W. (2007), Pardey P. G., Alston J. M., Ruttan V. W. (2010). В Україні дослідженню зазначеної проблематики присвячено праці таких вчених, як Баланюк І. Ф., Бродський Ю. Б., Довганюк О. І., Костюченко Т. І., Красноручський О. О., Самілик Т. М. та ін. Питаннями формування галузевої структури з позиції виробничої спеціалізації займалися Бойко В. І., Борисова В. А., Зіновчук В. В., Канінський П. К., Крисальний О. В., Малік М. Й., Месель-Веселяк В. Я., Нелеп В. М., Саблук П. Т. та багато інших. В той же час, необхідно відмітити, що питання формування конкурентної галузевої структури підприємства з врахуванням ринкової кон'юнктури на ринку агропродовольчої в умовах транзитивності економіки вимагають додаткового наукового пошуку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В даному дослідженні ми ставимо собі за мету дослідити особливості забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств через формування оптимальної галузевої структури з врахуванням ринкової кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції.

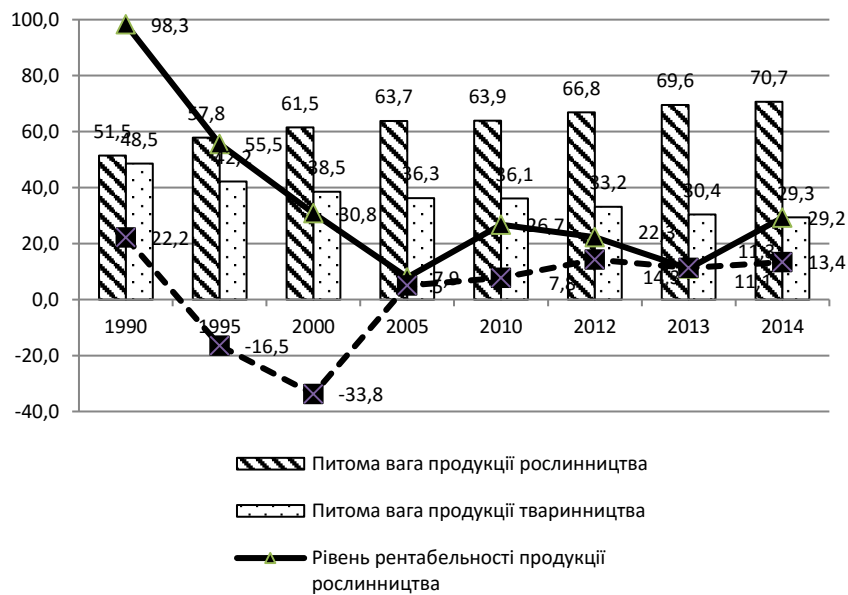
Результати дослідження. Вивчення існуючих літературних джерел дає підстави стверджувати, що галузева структура аграрного підприємства – це складне багатобачне явище, яке поєднує сукупність організаційно-виробничо-збутових засад розвитку. Дослідник Довганюк О. І. виокремлює сукупність чинників що здійснюють вплив на формування галузевої структури аграрних підприємств. До таких він відносить: природно-ресурсний потенціал; кліматичні умови місцевості; ступінь розвитку механізації та автоматизації виробництва та деякі інші системоутворюючі елементи [3]. В цілому погоджуючись з вказаним твердженням, необхідно відмітити, що в умовах становлення ліберального ринкового середовища саме ринкові фактори здійснюють визначальний вплив на основний профіль діяльності будь якого підприємства, в тому числі і аграрної сфери. Відповідно, здійснюючи виробничо-господарську діяльність, підприємство має враховувати кон'юнктуру ринку її динаміку і циклічність. Досвід минулих років показує, що гонитва за надприбутком та високорентабельними культурами призводить до надлишкового виробництва та втрати частини доданої вартості від цього. Уникнення подібних помилок можливе шляхом застосування в управлінні аграрним підприємством прогресивних методів системного аналізу в поєднанні з математичним моделюванням.

Формуючи галузеву структуру аграрному підприємству слід використовувати дані за період від 5 до 10 років, що дає можливість запобігти випадковим відхиленням, що пов'язані не лише з впливом природно-кліматичних умов, а й з циклічними коливаннями на ринку агропродовольчої продукції.

В умовах обмеженості матеріально-технічних та фінансових ресурсів формування галузевої структури повинне здійснюватися з урахуванням скорочення низькорентабельних галузей та за рахунок перерозподілу вивільнених в такий спосіб ресурсів. Для досягнення стабілізації, а в подальшому і нарощування поголів'я худоби необхідно здійснювати економіко-правове регулювання діяльності сільськогосподарських товаровиробників у напрямку забезпечення заохочувальних

умов щодо нарощування рівня інтенсивності та підвищення ефективності інтенсифікації виробничих процесів. Пріоритетне право на існування повинна мати така організаційно-правова форма господарювання, яка забезпечуватиме високий рівень продуктивності праці та розширене відтворення земельних і матеріально-технічних ресурсів [7].

Аналізуючи динаміку змін в галузевій структурі аграрних підприємств по Україні (рис. 1) доцільно відмітити, впродовж всього періоду незалежності держави спостерігається поступове зниження питомої ваги продукції тваринництва у загальному обсязі валової продукції, та відповідне зростання частки рослинницької продукції.

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Рис. 1. Динаміка структури виробництва валової продукції та рівня рентабельності в аграрних підприємствах України

Паралельно із структурними змінами спостерігалось і різке зниження рівня рентабельності, яке тривало до 2000 року, і лише починаючи з 2005 року в аграрному секторі сформулювалася стійка галузева структура, в якій питома вага продукції рослинництва закріпилася на рівні 70 %, а продукція тваринництва, на рівні 30 %. Баланс в структурі зумовив зростання ефективності господарювання що призвело до росту рентабельності по обом галузям.

Доцільно відмітити, що процес формування галузевої структури призвів до змін в організації ведення господарювання в аграрному секторі. Виробництво переважної більшості сільськогосподарських культур технічного (соняшник, ріпак) та зернового блоку (кукурудза, ячмінь) зосередилося в великих агрохолдингах. Станом на початок 2015 року три найбільші аграрні компанії забезпечують виробництво валової сільськогосподарської продукції в обсязі, що перевищує обсяги виробництва всіх фермерських господарств України. У 2014 році агрохолдинги забезпечили майже п'ять

частину виробництва всієї валової продукції рослинництва України – 19,6 відсотка, або 34,9 млрд грн. У порівнянні з 2013 роком, навіть незважаючи на втрату частини активів (АР Крим, зона АТО), обсяги виробництва валової продукції рослинництва збільшилися на 3,6 %. Ключовим напрямком для агрохолдингів залишається вирощування зернових культур, які займають 58,2 відсотка у структурі всіх посівних площ. У 2014 році ТОП-10 найбільших компаній зібрала 10,83 млн тонн зерна – 58 відсотків виробництва в агрохолдингах, або 17 відсотків усього по Україні. Середня врожайність зернових в агрохолдингах 64,5 ц/га що на 9 % більше в порівнянні з 2013 роком.

Що стосується продукції галузі тваринництва, то тут агрохолдинги також відіграють вагомую роль, адже по низці позицій (м'ясо птиці, яйця) вони є провідними товарними виробниками. За результатами 2014 року виробництво валової продукції тваринництва в агрохолдингах сягнуло 20,69 млрд грн (28,1 відсотка виробництва в агрохолдингах), а це майже 62 відсотки всього обсягу тваринницької продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами.

В таких умовах сільськогосподарські підприємства меншого розміру, намагаючись забезпечити власну конкурентоспроможність змушені шукати варіанти побудови оптимальної галузевої структури з орієнтацією на конкретні сегменти у відповідності до кон'юнктури ринків агропродовольчої продукції. Враховуючи, що на кон'юнктуру ринку агропродовольчої продукції впливають не лише фактори, що існують безпосередньо на ринку, – вона формується станом ринків паралельних товарів, залежить від здатності економіки виробляти не лише агропродовольчі товари, а й іншу продукцію. Крім того, одним з ключових чинників є потреби споживачів у цьому товарі, які, у свою чергу, залежать від зміни потреб суспільства в інших товарах, від їх відповідності виробничим можливостям економіки. Виходячи з того, що групи споживачів агропродовольчої продукції є досить диференційованими, починаючи від посередників та переробних підприємств і закінчуючи безпосереднім споживачем, аграрним підприємствам слід глибоко проаналізувати свій потенціал. Таким чином, необхідно розуміти, що ринок агропродовольчої продукції та його кон'юнктуру необхідно розглядати не просто як сферу обміну, певне співвідношення між попитом і пропозицією, відірвано від інших економічних процесів, а в тісному взаємозв'язку з процесами виробництва, розподілу й споживання. Це дає можливість чітко пов'язувати дослідження процесу формування цін, попиту, пропозиції на ринку агропродовольчої продукції з динамікою вартості, зміною рівня потреб і виробничих можливостей економіки, а також відповідно трактувати й кон'юнктуру ринку агропродовольчої продукції. Відповідно, врахування кон'юнктури та чинників її формування нерозривно пов'язано з побудовою галузевої структури аграрного підприємства.

В свою чергу галузева структура не лише формується під впливом ринкової кон'юнктури, а й здійснює на неї вплив. Знову ж таки, коли мова йде про великі агрохолдинги, то в більшості випадків вони функціонують в умовах олігополії і їх вплив є значно більшим. Менші за розміром підприємства не здійснюють такого значного впливу, хоч а опосередковано беруть участь у формуванні пропозиції та частково забезпечують попит (рис. 2).

Вивчення існуючих наукових напрацювань дає можливість сформулювати власний науково-методичний підхід до побудови економіко-математичної моделі оптимальної галузевої структури аграрних підприємств. Пропонований підхід базується на логіко-послідовному стохастичному програмуванні з імовірнісними обмеженнями. Модель є більш адекватною конкретним ринковим умовам та відображає особливості

кон'юнктури ринку та внутрішнього виробництва, які пов'язані з коливанням випадкових величин. Щоб отримати прикладну апробацію розробленого науково-методичного підходу менеджмент аграрного підприємства має розробити комплекс організаційно-методичних заходів, який передбачає визначення методів, засобів та принципів процесу оптимізації співвідношення між галузями аграрного виробництва. За основу ми беремо вже існуючу економіко-математичну оптимізаційну модель для аграрного підприємства [2]:

$$F = \sum_{i=1}^n \tilde{n}_i x_i - \sum_{i=1}^n \tilde{q}_i x_i \rightarrow \max \quad (1)$$

де \tilde{n}_i – ціна реалізації агропродовольчої продукції i -го виду на ринку, грн/ц; x_i – виробництво агропродовольчої продукції i -го виду аграрним підприємством; \tilde{q}_i – виробнича собівартість i -го виду агропродовольчої продукції; n – кількість позицій в товарній номенклатурі аграрного підприємства.

Рис. 2. Схема взаємозв'язку між кон'юнктурою агропродовольчого ринку та галузевою структурою аграрного підприємства [авторська розробка]

Подібні моделі вимагають використання певного ряду обмежень. Зокрема, дослідники Бродський Ю. Б. та Данкевич В. Є. [2] пропонують включати до моделі обмеження по земельному фонду, трудовим ресурсам, за потребами в кормах, з

використання виробничих приміщень, по капітальним вкладенням, по реалізації продукції, по сівозмінах та використанню матеріальних ресурсів.

Запропонований нами науково-методичний підхід до побудови економіко-математичної моделі оптимальної галузевої структури аграрних підприємств додатково включає ряд обмежень, які враховують кон'юнктурні особливості по товарним позиціям, які мають місце в конкретному аграрному підприємстві. Зокрема, включаючи показник ціни i -го виду агропродовольчої продукції враховуються особливості її коливання за певний період, що дозволяє не лише уникнути ризиків пов'язаних з кон'юнктурними змінами, а й визначити найбільш конкурентоспроможні напрями розвитку окремих галузей.

Застосування методів прогнозування при побудові галузевої структури дозволяє не лише ефективно використати внутрішній потенціал аграрного підприємства, а й забезпечує стратегічно важливий взаємозв'язок між компонентами внутрішнього і зовнішнього середовища. Відповідність галузевої структури потребам ринку зумовлює вірний напрям розвитку та забезпечує покращення соціально-економічного становища підприємства, що дає йому змогу повноцінно функціонувати в умовах жорсткої конкуренції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, проведені дослідження показали, що існує логічний взаємозв'язок між станом та тенденціями зміни кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції України та внутрішнім потенціалом діяльності підприємства. Для забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства, його менеджмент має прийняти стратегічні управлінські рішення відносно побудови оптимальної галузевої структури. Таким чином, можемо стверджувати, що забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств відбувається через формування оптимальної галузевої структури з врахуванням ринкової кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції. В подальших дослідження заплановано апробацію розробленого науково-методичного підходу до побудови економіко-математичної моделі для підприємств різної спеціалізації.

Література

1. *Баланюк, І. Ф.* Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах / І. Ф. Баланюк, О. І. Жук. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2011. – 184 с.
2. *Бродський, Ю. Б.* Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств / Ю. Б. Бродський, В. Є. Данкевич // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 1 (55). – С. 180–183.
3. *Довганюк, О. І.* Організаційно-економічний механізм оптимізації галузевої структури виробництва у сільськогосподарських підприємствах / О. І. Довганюк // Інноваційна економіка. – 2007. – № 5. – С. 19–22.
4. *Канінський, П. К.* Спеціалізація сільськогосподарських підприємств : монографія / П. К. Канінський. - К. : ІАЕ. – 2005.
5. *Костюченко, Т. І.* Оптимізація виробничо-галузевої структури сільськогосподарського підприємства із застосуванням економіко-математичної моделі / Т. І. Костюченко // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 76–81.
6. *Красноруцький, О. О.* Ресурсні та ринкові аспекти забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників / О. О. Красноруцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – 2008. – Вип. – Т. 7. – С. 134–142.

7. Лисенко, М. І. Удосконалення галузевої структури сільськогосподарських підприємств як один із факторів підвищення ефективності виробництва / М. І. Лисенко, А. М. Лисенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 15. – С. 286–292.
8. Самілик, Т. М. Оптимізація виробничо-галузевої структури аграрного підприємства / Т. М. Самілик // Агросвіт. – 2010. - № 24. - С. 32–35.
9. Rong-hua, Wang. The Grey Incidence Dynamic Analysis of Industrial Structure of Agriculture in Shanxi / W. Rong-hua et al. // Journal of Shanxi Agricultural University (Society Science Edition). – 2005. – Т. 3. – С. 15.
10. Pardey, P. G. The economics of innovation and technical change in agriculture / P. G. Pardey, J. M. Alston, V. W. Ruttan // Handbook of the economics of innovation. – 2010. – Т. 2. – С. 939–984.
11. Zhong-gui, Zhu. The Problems and the Countermeasures of the adjustment of Agricultural Industry Structure // Journal of Beijing Agriculture Vocational College. – 2003. – Т. 2. – С. 11.

Отримано 18.05.2016 р.

Формирование конкурентной отраслевой структуры предприятия с учетом конъюнктуры на рынке агропродовольственной продукции

ЮРИЙ ИВАНОВИЧ ДАНЬКО*

** кандидат экономических наук, доцент, заведующий научно-исследовательской частью, доцент кафедры статистики, анализа хозяйственной деятельности и маркетинга
Сумского национального аграрного университета
ул. Герасима Кондратьева 160, г. Сумы, 40021, Украина
тел.: 00-380-542-70-10-42, e-mail: y.danko@sau.sumy.ua*

Стремительное развитие отечественного агропромышленного комплекса требует от аграрных предприятий вести поиск инструментов, которые обеспечат улучшение конкурентных позиций на рынке. Одним из вопросов, который постоянно находится под контролем менеджмента аграрных предприятий, является оптимизация отраслевой структуры в соответствии с потребностями потребителей. Анализ изменений в отраслевой структуре аграрных предприятий по Украине показал, что на протяжении всего периода независимости наблюдается постепенное снижение удельного веса продукции животноводства в общем объеме валовой продукции, и соответствующий рост доли растениеводческой продукции. Установлено, что процесс формирования отраслевой структуры привел к изменениям в организации ведения хозяйствования в аграрном секторе. Производство подавляющего большинства сельскохозяйственных культур технического (подсолнечник, рапс) и зернового блока (кукуруза, ячмень) сосредоточилось в крупных агрохолдингах. В таких условиях мелкие и средние сельскохозяйственные предприятия должны искать варианты построения оптимальной отраслевой структуры с ориентацией на конкретные сегменты в соответствии с конъюнктурой рынков агропродовольственной продукции. Проведенные исследования показали, что существует логическая взаимосвязь между состоянием и тенденциями изменения конъюнктуры на рынке агропродовольственной продукции Украины и внутренним потенциалом предприятия. Для обеспечения конкурентоспособности аграрного предприятия, его менеджмент должен принять стратегические управленческие решения относительно построения оптимальной отраслевой структуры.

Ключевые слова: конкурентоспособность, отраслевая структура, аграрное предприятие, конъюнктура, рынок, агропродовольственная продукция.

*Mechanism of Economic Regulation, 2016, No 2, 51–59
ISSN 1726-8699 (print)*

Formation of the Competitive Industry Structure of the Enterprise Taking into Account the Situation on the Market of Agricultural and Food Products

YURIY I. DANKO*

* *C.Sc. (Economics), Associate Professor, Head of Research Department, Assistant Professor of Department of Statistics, Analysis and Marketing, Sumy National Agrarian University, Herasim Kondratiev str. 160, Sumy, 40021, Ukraine
phone: 00-380-542-70-10-42, e-mail: y.danko@sau.sumy.ua*

Manuscript received 18 May 2016

The rapid development of domestic agricultural complex causes farms to search tools that provide the improved competitive positions in the market. One of the issues that are constantly under the control of the management of agricultural enterprises is optimizing a branch structure to meet the needs of the consumers. Many works of both domestic and foreign scientists and economists were devoted to peculiarities of sectoral farm structure formation. At the same time, it should be noted that the formation of competitive sectoral structure of the company, taking into account market conditions in terms of agro transitivity of the economy requires the further scientific research. In this study, we aim to explore the features ensuring the competitiveness of agricultural enterprises through the formation of the optimal branch structure taking into account the market situation of agri-food products. Analyzing the dynamics of changes in the sectoral structure of agricultural enterprises in Ukraine should be noted throughout the period of independence there is a gradual decrease of animal products in total gross output, and the corresponding increase in the sphere of crop production. It is advisable to note that the formation of sectoral structure led to changes in maintenance of management in the agricultural sector. Production of the vast majority of agricultural crops of technical (sunflower, rapeseed) and grain block (corn, barley) concentrated in large agricultural holdings. In such circumstances, smaller farms, trying to ensure its competitiveness forced to find optimal variants of the branch structure with a focus on specific segments according to market conditions of agri-food products. Our studies have shown that there is a logical relationship between the state and trends of fluctuations in the market agri-food products in Ukraine and internal potential of the company. To ensure the competitiveness of the agricultural company, its management must take strategic administrative decisions regarding the construction of optimal branch structure. Thus ensuring the competitiveness of agricultural enterprises is due to the formation of the optimal branch structure taking into account the sales situation in the market of agri-food products.

Keywords: competitiveness, industry structure, agricultural enterprise, environment, market, agri-food products.

JEL Codes: M31, Q13

Figures: 2; *Formulas:* 1; *References:* 11

Language of the article: Ukrainian

References

1. Balanyuk, I. F. (2011), *Galuzeva struktura vy`robny`cztva v sil`s`kogospodars`ky`x pidpry`yemstvax. Ivano-Frankivs`k, Vy`d-vo Pry`karpat. nacz. un-tu im. V. Stefany`ka, 184. (In Ukrainian)*
2. Brods`ky`j, Yu. B., Dankevych, V. Ye. (2016), Economic-mathematical model of optimization of the production structure of high-value agricultural enterprises. *Visnyk Zhy`tomy`rs`kogo derzhavnogo texnologichnogo universy`tetu. Seriya: Ekonomichni nauky`*, 1 (55), 180–183. (In Ukrainian)
3. Dovganyuk, O. I. (2007), Organizational-economic mechanism of optimize the sectoral structure of production in the agricultural enterprises. *Innovacijna ekonomika*, (5), 19–22. (In Ukrainian)
4. Kanins`ky`j, P. K. (2005), *Specializaciya sil`s`kogospodars`ky`x pidpry`yemstv. Kyiv, IAE. (In Ukrainian)*

**Yuriy I. Danko. Formation of the Competitive Industry Structure of the Enterprise
Taking into Account the Situation on the Market of Agricultural and Food Products**

5. Kostyuchenko, T. I. (2002), Optimization of production and branch structure of agricultural enterprises using economic and mathematical model. *Ekonomika APK*, 8, 76–81. (In Ukrainian)
6. Krasnorucz'kyj, O. O. Resource and market aspects of competitiveness of agricultural producers. *Visnyk XNAU. Ser. Ekonomika APK i pryrodokorystuvannya*, 7, 134–142. (In Ukrainian)
7. Lysenko, M. I. (2009), Improving sectoral structure of agricultural enterprises as one of the factors increasing production efficiency, *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 15, 286–292. (In Ukrainian)
8. Samilyk, T. M. (2010), Optimization of production-branch structure of agricultural enterprises. *Agrosvit*, 24, 32–35. (In Ukrainian)
9. Rong-hua, Wang (2005), The Grey Incidence Dynamic Analysis of Industrial Structure of Agriculture in Shanxi [J]. *Journal of Shanxi Agricultural University (Society Science Edition)*, 3, 15. (In English)
10. Pardey, P. G., Alston, J. M., Ruttan, V. W. (2010), The economics of innovation and technical change in agriculture. *Handbook of the economics of innovation*, 2, 939–984. (In English)
11. Zhong-gui, Zhu (2003), The Problems and the Countermeasures of the adjustment of Agricultural Industry Structure [J]. *Journal of Beijing Agriculture Vocational College*, 2, 11. (In English)